

НАЙМИЧКА

Драма в 5 діях

ДІЄВІ ЛЮДЕ

Василь Микитович Цокуль — 45 літ, багатий хазяїн.

Мелашка — молодиця

Дід — мірошник

Панас — парубок

Маруся — дівчина.

Пилип — молодий москаль, гусарин.

Аблакат.

Борох — шинкар.

Рухля — його жінка.

Янкель — їх син, літ 15.

Харитина — сирота, наймичка їх.

} робітники його.

Парубки, дівчата, молодиці і москалі.

ДІЯ ПЕРША

Сільський вид. Улиця. Збоку шинк.

ЯВА I

Біля самих дверей шинку стоять Харитина й Рухля. Харитина переклала з свого хвартуха у хвартух Рухлі курячі яйця.

Рухля (дивиться на яйце против світу). Може, вони нечисті, попорчені?

Харитина. Божилась баба Палажка, Що свіжі. На тій неділі тільки знесли кури.

Рухля. Ну, нехай! Тепер же ти побіжи зараз до Соломії, візьмеш у неї курку і мірку картоплі — вона мені винна; потім забіжи до баби Горпини — нехай дасть молока зараз від корови.

Тільки мерщій, бо панич Сруль як проснеться без тебе, то буде плакати! Чуєш? Не сиди мені там, скоренько справляйся, бо вже нерано, а поки води наносиш, чай поставиш, то й ніч... ще й пелюшки треба постирати, і діл помазати... Ну, іди, чого стоїш?

Харитина. Загадали увечері. Як же я все разом зроблю?

Рухля. Хіба я кажу разом? Я тобі загадую тільки, бо ти без загаду не зробиш...

Харитина. У чому ж я ту картоплю принесу? У нас нема мішка.

Рухля. Нехай дасть у свій мішок, завтра віднесеш.

Харитина. Не поспію я сьогодні всього зробити, уже вечір...

Рухля. Ну, не галамагай! Роби, як велю. (Пішла у шинк.)

ЯВА II

Харитина, а потім Цокуль і Борох.

Харитина (одна). Отак день у день! Як муха в окропі крутюсь... (Дражне.) "Харитино! Сруль плаче. Харитино — Гершка одягни. Харитино — поведи Рівку надвір!.." Не знаєш, до котрого й кинуться, а тут знову: принеси води, біжи туди, біжи сюди!.. Та все швидше, і мушу терпіть... Е, терпи, душа: спасенна будеш! (Пішла.)

Борох і Цокуль.

Цокуль (дивиться вслід Харитині, набік). Як картинка! (До Бороха.) Проворна у тебе дівчина оця, Харитина... відкіля вона?

Борох. Я й сам не знаю, — сирота.

Цокуль. Гарна дівчина! Я давно збираюсь її переманить до себе.

Борох. Борони боже! Рухля моя буде репетувать на все село. Ну, а що ви скажете за овес? Ёй, такової ціни, як ви правите, теперечки нема.

Цокуль. Як нема, то не продам.

Борох. Краще пушай миші з'їдять, ніж бідний чоловік што-небудь зароботає.

Цокуль. І мишам треба що-небудь їсти. А коли вже на те іде, щоб заробить, то чом же й мені більше не заробить?

Борох. Ви все своє, все шуткуєте, — ой, какой ви! Ні, справді, Василь Микитович, поговорим насурйоз: продайте мені овес і ячмінь, дайте што-небудь зароботать.

Цокуль. Купуй!

Борох. Заходьте до мене, ми побалакаєм, ми зойдемся: ви шось-небудь уступите, я чого-небудь прибавлю.

Цокуль. Не піду я. Там набереться усякої голоти, та й лізуть у вічі, щоб поставив горілки.

Борох. А чого ми будем сидіть у шинку? Хіба у мене нема кімнати? Заходіть до мене, нікто не буде мішать. (Одчиня двері.) Пожалуйте!

Цокуль. Ну, добре. А як я в тебе наймичку одіб'ю, то що ти тоді скажеш?

Борох. Ха-ха-ха! Ёй-богу, ви веселий чоловік, усе з шутками... только не шутіть так при Рухлі... Милості прося.

Цокуль. Без шток...

Пішли в шинк.

ЯВА III

Входить Пана с.

Пана с (один). І де вона, тварюка, лазить? Цілий день вештається, а тут треба! То до кума залізе, то до московки, — ну й бабій! Був і там, і там — не застав! Сказали, що москалям овес продає, ходив аж до вахмістра, знов сказали: не було. Чорт його знає, де й шукать. А тут хотілось би до вечера справиться, щоб хоч на хвилину до Марусі урваться. П'ятий день не бачив. Коли б уже, господи, мерщій покрова: візьму у хазяїна гроші і пошлю старостів... Маруся дума, що я нічого не маю, і я їй нічого не кажу, а як полічу, скілько-то я грошей зажив у хазяїна, то аж повищаю від радощів! Горював, правда; зате ж шістдесят п'ять карбованців як одна копійка мені слідує!.. У Марусі є від покійного батька наділ, тепер вони його здають, а я сам робитиму!.. Ну й робитиму ж, ну й робитиму ж! Вола запряжи, то впаде, а я не впаду. Одна думка: хазяїном стану- і я, здається, дужчий вола!.. Коли б тільки вибиться на своє — і вночі буду робить, а на чужому обісіло. Своє!.. На своїому... аж дух радується!..

ЯВА IV

Харитина несе в мішку картоплю і в руках курку.

Пана с. О! Здрастуй, Харитинко!

Харитина (до себе). Він радий, що мене бачить; боже, яка ж я щаслива!

Пана с. А ти, як та бджола, звідусіль таскаєш мед у жидівський вулик?

Харитина. Свого нема, то приходиться у жидівський.

Пана с. А так. Добре, що я тебе побачив.

Харитина. Підожди ж мене трошки, я зараз вибіжу.

П а н а с. Та Стривай, мені одно слово: ти не бачила мого хазяїна?

Х а р и т и н а. Хазяїна?! Так ти хазяїна шукаєш?

П а н а с. Та його ж. Чого ти так здивувалась?

Х а р и т и н а. Я... ні... Хазяїн твій пішов до Бороха.

П а н а с. Знайшов-таки. (Пішов у шинк.)

Х а р и т и н а (одна, зітхає). А я, дурна, зраділа, аж затрусилась, думала — мене шукав!.. Сказати би йому... коли ж соромлюсь, а господи, як люблю його!.. Коли б вибрати час — заплющу очі та й скажу. Їй-богу, скажу! Може, й він мене любить, та соромиться... Скажу, їй-богу, скажу. (Пішла в шинк.)

Здалеку чуť: гурт співає і наближається.

Ходім турка воювать¹,
Свою землю одбирать,
Гей, горе — не біда,
Свою землю одбирать.

Виїхали на майдан,
Ударили в барабан,
Гей, горе — не біда,
Ударили в барабан!

Виїхали на пісок,
Прощай, мати, на часок!
Гей, горе — не біда,
Прощай, мати, на часок!

Виїхали за ріки,
Прощай, мати, навіки!
Гей, горе — не біда,
Прощай, мати, навіки!

Не плач, мати, не ридай,
Дарма сльози не збавляй,
Гей, горе — не біда,
Дарма сльози не збавляй!

ЯВА V

Х а р и т и н а виходить з корчми з глечиком, а з другого боку гурт: п а р у б к и, м о с к а
лі, д і в ч а т а, м о л о д и ц і, м у з и к а.

Х а р и т и н а. Боже, як гарно співають, а тут нема часу й послухать. (Пішла.)

Тоді, мати, заплачеш,
Як на коню побачиш,
Гей, горе — не біда,
Як, на коню побачиш.

На черкеському сідлі,
У салдацькім мундері,
Гей, горе — не біда,
У салдацькім мундері.

Гурт, співаючи, іде в корчму з таким рощотом, щоб послідне слово пісні зникло в корчмі. М а р у с я перебігає кон, за нею біжить П и л и п, доганя її насередині і придержує.

М а р у с я. Одчепись!

П и л и п. Хіба я чіпляюсь?

М а р у с я. Ба й ні?

П и л и п. Геть його, та сюди!

М а р у с я. На біса ти мені здався?

П и л и п. Овва!

М а р у с я. Пхі!.. Не бачила цяцю! Пусти, кажу, бо кричатиму...

П и л и п. Хіба ти дурна? Ну, годі, не пручайся! Побалакаєм ладком.

М а р у с я. Ні об чім.

П и л и п. Не ти б казала, а не я б слухав. Ну, а хто вибіга раз у раз і до конюшень, і до водопою?

М а р у с я. Коли?

П и л и п. Буцім і не знаєш? І вчора, і позавчора, і...

М а р у с я. Угу!.. Якраз.

П и л и п. Так два!

М а р у с я. То я теля шукала.

П и л и п. Тю, яке навіжене теля, — по три дні бідна дівчина шукає.

М а р у с я. Ёй-богу, теля шукала.

П и л и п. Та не бреши! Теля? Ха-ха-ха! Ну, а сьогодні, оце зараз, чого ти біля конюшень снувала... (Тулить її.)

М а р у с я. Так... (Набік.) Отже, допитається!.. (До Пилипа.) Не обнімай мене, бо надворі ще видко, — хто-небудь побаче. (Тихо випручається.)

П и л и п. Ну, годі, моє серденько, годі, не пручайся, ходім зо мною погуляємо на прощання.

М а р у с я (положливо). Як на прощання?

П и л и п (зітхає). Завтра виступаємо в город.

М а р у с я. Завтра?!

П и л и п. А тобі жаль буде мене? Скажи по правді.

М а р у с я (зітхає). Не знаю...

П и л и п. Ходім же хоч погуляємо! Е! Гора з горою не сходиться...

М а р у с я. А чоловік з чоловіком?

П и л и п. Зійдеться! Ходім...

М а р у с я. Я вийду пізніше, а тепер пусти: треба додому навідатися.

П и л и п. Не пусти. Ти не вийдеш, ми поїдемо — і я буду пропадати за тобою.

ЯВА VI

З шинку виходе П а н а с.

М а р у с я (побачивши його, виривається). Панас! Пилип. Так що ж, що Панас? Нехай-пушай і Панас ідьоть до нас!

П а н а с. А ти чого причепився до дівчини і силком тягнеш її, наче розбишака?

П и л и п. Зась! То моє діло. (Підходить до Марусі.)

П а н а с (одпиха). Геть!

П и л и п (заточився). Ах, ти ж! Я тебе как гетьну, то у тебе і очі стануть рогом.

П а н а с. Одв'яжися, бо тільки гудзики зостануться, як приймуся.

З корчми на цю суперечку виходить к і л ь к а м о с к а л і в і п а р у б к і в.

М о с к а л ь 1-й. Стой, братці, так не годиться! Ми завтра од'їжджаєм, зачім же свариться!

П а н а с. Який же чорт його зачіпає, він он причепився до дівчини!

М о с к а л ь 2-й. Брось ти это дело!

П и л и п. Да ти хто їй: брат, сват чи батько?

М о с к а л ь 1-й. Ну, довольно, мир!

П а р у б о к. Годі тобі, годі!

М о с к а л ь 1-й. Іменно — годі! Маладець, Харитон, мири ще ти!

П а р у б о к. А звісно, коли заступається, то має на те якусь причину... Чудной чалавек!..

П а н а с. Маруся — моя дівчина, коли хочеш знать.

П и л и п. Так і бери свою дівчину, я її не з'їв. Ходім, братці, не стоїть зв'язуватися.

В с і. Ходім.

Пішли в шинк.

М а р у с я (до Панаса). Ходім і ми до гурту, там музика буде: трохи погуляємо.

П а н а с. Іди, коли тебе кортить.

П и л и п (од дверей). Та що ти його слухаєш, Марусю, хіба він тобі чоловік? Побачиш, як весело буде. (Пішов у шинк.)

ЯВА VII

П а н а с і М а р у с я.

П а н а с. Чого ж стоїш? Іди!

М а р у с я. Ходім умісті.

П а н а с. Іди сама — тебе, видимо, кортить; недурно ж з москалем збіглася на вулиці.

М а р у с я. Хіба я винна, що він причепився?

П а н а с. Чом же він ні до кого більш не причепився, а тільки до тебе?

М а р у с я. Хіба я знаю?

П а н а с. Слухай, Марусю! Не грайся з моїм серцем, бо воно не затим так щиро б'ється до тебе! Любиш — люби, а не любиш — не води.

М а р у с я. Хіба я яка?

П а н а с. А!! Хто там вас розбере! Чотири дні тебе не бачив, а на п'ятий з москалем зустрів...

М а р у с я. Чого ти причепився?.. Москаль та москаль... Я не знаю, що тобі й сказати... я не винувата!

П а н а с. Ну, годі! Ну, не плач! Кажеш — не винувата, я вже вірю, я заспокоївся... пригорнись же до мене; я так давно тебе не бачив... все ніколи... от, бог дасть, діждемо покрови... Ти якась чудна...

П и л и п (підслухував. Вигляда з дверей). Ач, як розп'ятякався.

М а р у с я. Ніяк до пам'яті не дійду.

П а н а с. Серденько мое! (Обніма її.) Я вірю тобі, що ти не винувата. Чого ж ти ще турбуєшся? Повеселішай!.. Ну ж!.. Забалакай же ласкаво своїм дзвіночком-голосочком! Чого ж мовчиш? Може, соромишся, що на вулиці? Так ходім, я тебе одведу додому. (Обняв її.)

Пішли.

ЯВА VIII

Х а р и т и н а іде з вулиці до шинку, а П и л и п виходить з шинку.

Х а р и т и н а (оглядається). Панас!.. З ким же це він? Либонь, з Марусею... Так і є! Обняв її... (Зітхає.) Так от з ким він гуляє!.. Серце болить, коли подумаєш про свій гіркий талант... Талан!.. А я манила себе надіями, хотіла сама йому признатися, дурна, дурна... Та чи мені ж, наймишці, круглій сироті, пристало думати про щастя? Де там... Не було на молоці — не буде й на сироватці... (Пішла.)

П и л и п (присідаючи, вдивляється вслід Панасові і Марусі). Пішли до Марусі! Він плече, а Маруся мовчить. Вона його не любить, жде тільки, що буде сватати, от і все! Знаю я... О,

якби любила, то не шукала б щодня теляти! А сьогодні, як я її обняв, то вона ніби й одпихає, а сама ще щільніше тулиться... Піду назирці. Панас тільки від неї, а я зараз і заспіваю! Як тільки вискоче Маруся, тоді сміливо наша. Не треба случая пропускать... Як не виграю, то й не програю. (Пішов.)

Х а р и т и н а (виходе з відрами). Чи до роботи ж мені тепер, коли...

Голос Рухлі: "Та швидше мені! Лізеш як нежива, — Сруль плаче.."

Х а р и т и н а. А, бодай він тобі луснув! Вже й подошов не чую: так уганяли. (Пішла.)

ЯВА ІХ

Ц о к у л ь, а потім Б о р о х.

Ц о к у л ь (один). Ну й дівчина! А!.. Одберу від жидів Харитину хоч би там як! Прямо квітка... та ще трохи випив, і з думки не йде... Одберу!..

Б о р о х (виходить). Василь Микитович! Подождіте мене, пожалуста. Я зайду до Федьки — нам вмісті; проводіте мене від собаків.

Ц о к у л ь. Слухай! Уступи мені свою наймичку Харитину. Б о р о х. Ви знову за своє. Як же Рухля зостанеться сама з дітьми, га?

Ц о к у л ь. Ти собі візьми бабу Горпину.

Б о р о х. А одчого ви не візьмете собі бабу Горпину?

Ц о к у л ь. Та від того, що вона тутешня, а всі тутешні рвуть що не попало: чи молоко, чи масло, чи борошно — усе таскають додому, бо жінка моя другий місяць слаба: хто його вглядить. А Харитина тут чужа, родичів нема, то хоч поки подружок не заведе, красти не буде, а тим часом жінка видужає. От яке діло!

Б о р о х. Пес!.. І нашто вам ета рахуба?.. Вона нічого не поніма, вона лінива, без загаду нічого не зробе, вона тільки спать любе.

Ц о к у л ь. О, у мене не буде спать.

Б о р о х. Оставьте ето, прошю вас.

Ц о к у л ь. А я тобі кажу, що вона у мене буде служить,

Б о р о х. Ні, не буде.

Ц о к у л ь. Та що ж вона, кріпачка ваша, чи як? Я більше заплачу — і піде до мене.

Б о р о х. Ну, то я вам скажу насурйоз: вона — бродяга!

Ц о к у л ь. А ти ж держиш її, чом же я не можу?

Б о р о х. Ми? Ми другово діло... я знаю, де її взяв. Ну, оставте... вам будуть неприємності, бо Рухля її любить, підніміть гвалт і з досади скажितь уряднику, што вона бродяга... і од вас її візьмуть у острог, тоді ні вам, ні нам.

Ц о к у л ь. Ну, стривай! Чого нам свариться? Я тобі дам одступного. Хочеш?

Б о р о х. Одступного?.. Єй-богу, не знаю, што із вами робить... А сколько ви дадіте?

Ц о к у л ь. Дам четверть вівса.

Б о р о х. Нам жаль так задешіво уступить.

Х а р и т и н а несе воду.

Відіте, какая проворная — як куля: і сюда, і тудя! Ви дадіте три четверті, нічого з вами робить.

Ц о к у л ь. А, більш вже пропада! Нехай вже дві.

Б о р о х. Єй, нельзя! Какая девушка, на всю округу не знайдеш: умная і проворная.

Х а р и т и н а виходить з шинку і хутко іде за хату.

Гляньте! Не, ви гляньте, прямо — куля!..

Ц о к у л ь. Так пришли її завтра до мене з квітками, я сам з нею побалакаю, а ти не кажи їй нічого, не одговорюй!..

Б о р о х. Знаєте, Василь Микитович, ви дайте Рухлі... ну... мішок картоплі... нехай не сердиться.

Ц о к у л ь. Та ти не здурів часом?

Б о р о х. За чево здурів? За чево?.. Какава дівушка... це-це! Як калина!

Х а р и т и н а несе в'язку соломи у корчму.

(Борох тихо.) О!.. Ви придивіться, гляньте — какава она кругленькая...

Ц о к у л ь. Ходім, бо тут ще хто підслуха, — от когось чорт несе! (Іде.) Ходім!

Б о р о х. Я буду іти з етого боку, а то у Семена зла собака...

Вийшли.

ЯВА Х

П и л и п і М а р у с я.

П и л и п. Бог з тобою, коли не віриш, а я присягаюсь.

М а р у с я. Ти мене обманеш, а після осмієш, покинеш.

П и л и п. А я тобі скажу, що у тебе Панас на думці, від того ти й боїшся їхати у город.

М а р у с я. Я Панаса зовсім не любила... так собі зійшлися, гуляли, думала — поберемось, а тепер...

П и л и п. Що?

М а р у с я. Ти знаєш...

П и л и п. Ні, ти скажи сама.

М а р у с я (обніма його і цілує). От що! Боже мій, навіщо я тебе побачила і отруїла своє життя?

П и л и п. Так кажу ж тобі: переходь у город, там будеш служити, я сам знайду тобі місце на п'ять рублів у місяць. У городі тільки й жити. Зайдеш у чайну — музика країна бур-вар — музика гра, або в тіатер підем, то там такого надивишся, що тут хоч сто літ живи, не побачиш: і на голові ходять, і колесом крутяться, стрічки з рота тягне, огнем, дихає — прямо очі розбіжаться; а тут що?.. Велике щастя, що за обірванця Панаса підеш замуж: буде кому бити, та й годі!.. Послухай мене. Та через год ти й сама себе не пізнаєш, як надінеш плаття з фюрнюр, а тут унизу клисе... Краля! Одно слово, тоді й старшина тут шапку перед тобою здійме.

М а р у с я. А мати?

П и л и п. Мати тебе хлібом не годує, а я вийду з служби, то прийдемо сюди; тут і поберемося. (Обніма її і цілує.) Так — так? Рішай!

М а р у с я. Ох! І матері жаль, і за тобою пропаду!

П и л и п. Вибирай, хто миліший.

М а р у с я (обніма його). Не обмани, не одури ж мене, мій лебедику!

П и л и п. Ти мене любиш, я тебе люблю, то, виходить, ніякого обману не буде.

В корчмі чуть хряск розбитого горшка.

Що це?

М а р у с я. Щось розбилось.

П и л и п. Ходім мерщій у леваду — там порадимось.

Хутко зникають, обнявшись.

Голос Рухлі: "Ой вей! Молоко, молоко пропало! Ой вей мір, і два яйцу розбила!"

Голос Харитини: "Та то не я!"

Голос Рухлі: "От тобі, от тобі!"

Чуть, що б'є в єдину, аж гуде.

ЯВА XI

Х а р и т и н а (вибіга з корч ми і тіка на другий бік кону). За що ви б'єтеся?

Р у х л я (вискакує з качалкою). За чево, за чево? Подлая хамка! Цілий глечик молока і два яйця розбила, а тобі за етово сказать: "Покорно благодарю вам", — га?

Х а р и т и н а. То не я, ей-богу, не я, то панич Сруль...

Р у х л я. Брешеш! Панич Сруль таке делікатнеє дітю, што етого не зробить... Іди в хату! Іди, кажу тобі, я тебе буду колотить!

Х а р и т и н а. Не піду, бо ви й так добре мене били... я утічу, куди очі дивляться.

Р у х л я. Я тебе і под землею знайду та у острог засаду, — бродяга ти!! Іди, кажу!

Я н к е л ь (вибіга). Мамаша! Ідіть у хату! Там будете кричать сколько влезить, а тут будуть люди сміяться... Таково почтенная дама з качалкою драку делает... Пожалуйте, прошу вас! (Тягне Рухлю в хату.)

Р у х л я. Пусти, я буду ей колотить, подлюю!

Я н к е л ь. Образованная дама, колотить на уліцу! Пс-с! Сидно!

Р у х л я. За чево ти мене тягнеш? (Рветься.) Пусти, гавару тебе!

Я н к е л ь. Мамаша, мамаша, прохолоньте! Прошу вас с убежденієм. (Силою тягне її в хату.) Чістово скандал с такою горячово мамаша!

Зникли.

ЯВА XII

Х а р и т и н а (одна). Боже мій, боже! За що ж я так мучусь? Всім чужа, всі чужі, ні до кого прихилиться, ні од кого порадоньки взять, — де ж мені в світі дітсья?.. Господи! Пошли ти мені смерть, остогидло мені життя моє осоружнее, нехай я не буду отак весь вік поневиряться, бо як так жить, то краще отруїть себе, пропасти!!.

З а в і с а.

ДІЯ ДРУГА

Середина хати Цокуля. Одні двері прямо надвір, другі — збоку, у світлицю. Хата вбрана наполовину по-міщанськи.

ЯВА I

Ц о к у л ь (виходе з світлиці). Біда, та й годі! Жінка слаба, скрізь тебе шарпають, і товку в хаті не знайдеш! А тут ще Харитина цвяшком сидить у голові; що не думаю, а зверну на Харитину, — прямо збожеволів! Так і стоїть перед Очима! Хто-небудь рипне, то вже мені здається — вона... аж затрусюсь!..

Одчиняються двері.

О!..

ЯВА II

Входе Я н к е л ь.

Ц о к у л ь (до себе). Тьфу! Жида чорт приніс.

Я н к е л ь. Здрастуйте.

Ц о к у л ь. А що скажеш?

Я н к е л ь. Тата прислали, щоб ви дали п'ять четвертей вівса.

Ц о к у л ь. Як п'ять? Що він, сказився? Три — договір був.

Я н к е л ь. Мамаша не хочет. Тата сварився з мамашою за чого-то довго, а послі мамаша сказали: як п'ять, то вони погодні, і тата послали мене, щоб так і вам сказати.

Ц о к у л ь (набик). Догадався ірод... п'ять четвертей!.. Що ж, не дати?.. Так переманить Харитину?.. Рухля підніме гвалт, папери нема, і її потягнуть куди-небудь... Ні, силою нічого не вдієш. Треба дати. (До Янкеля.) А ти сам?

Я н к е л ь. Ні, я не сам.

Ц о к у л ь (до себе). Так і вона тут! (До Янкеля.) Хто ж там з тобою? Нехай сюди йде.

Я н к е л ь. Там коняка з возом і з мішками.

Ц о к у л ь (до себе). Щоб вона тобі здохла! (До Янкеля.) А більш нічого батько не казав?

Я н к е л ь. Казав, що той чоловік зараз прийде, як ви погодні.

Ц о к у л ь. Ну, ходім...

ЯВА ІІІ

Входять д і д і П а н а с.

Ц о к у л ь. Отже сьогодні всі наважились мішати мені, а тут ніколи і вгору глянуть. Чого вам?

П а н а с. Та я хотів почитатися з вами, бо мені грошей треба.

Ц о к у л ь. Біжи, попереду скажи Петрові, щоб одміряв для Бороха п'ять четвертей вівса.

П а н а с (до Янкеля). Ходім, жидку!

Я н к е л ь. Жидку! Який я тобі жидку? Я єврей, я хазяйській син, а ти што? Свиня! Наймит...

П а н а с. Ну-ну! А то як заїду по потилиці, то на три дні забудеш і хто ти.

Ц о к у л ь. Та не зачіпай його.

П а н а с. Чого ж воно єрепениться? Поки світ сонця, жид буде жидом... Іди!..

Я н к е л ь (іде). Я скажу папаше, он будить жалуватися на мирового.

П а н а с. І ти дурний, і твій папаша дурний.

Вийшли.

Д і д. Завзяте!

Ц о к у л ь. Яке коріння, таке й насіння. Бач, як огризається, зараз до мирового.

Д і д. Еге.

Ц о к у л ь. А зачепи нашого хлопця, то й змовчить.

Д і д. Та нашому, хоч і по потилиці дай, то тільки скривиться, а жиденя настовбурчилось, як гиндик...

Ц о к у л ь. А що ви, діду, скажете? Кажіть, бо мені нема часу.

Д і д. Та треба нові кулаки в колесо вставити, так оце прийшов вам сказати, бо старі пооббивалися, то так і стриба, так і стриба, ще поб'є колесо.

Ц о к у л ь. Чом же ви не вставите?

Д і д. Нема у нас сухого дерева.

Ц о к у л ь. Так що ж його робить? Треба, у город їхати...

Д і д. Та я назвав гарного грабка у покійного Козуба, треба б нам купити. Я вже питав, так стара хоче за нього п'ять злотих.

Ц о к у л ь (сміється). Глядіть, діду, може, ви до Параски залицяєтесь, що, знаєте, яке у неї і дерево є?

Д і д. Та таки й справді залицяємось, але не знаємо, що з того буде.

Ц о к у л ь. О!

Д і д. Та, бачите, наш Панас свата Козубишину дочку Марію, так звав мене ото якось туди, а

я й побачив грабок, там же в сінях стоїть. А звісно, що кому, а курці просо.

Ц о к у л ь. Так от і купіть...

Д і д. То я, як побачив те дерево, зараз і подумав: добре дерево для кулаків — сухе, як перець, — та й спитав ото, чи не продасть вона його. А вона і каже: "Продам", її чоловік тож був мірошник, то десь достав, покійний, на кулаки, ну, а тепер нащо воно їй...

Ц о к у л ь. Що ж вона — продасть?

Д і д (наче й не чує). То я і питаю: "А скільки ж тобі?" — "Та, — каже, — дайте п'ять злотих". Такого дерева тут нігде не достанеш: там сухе, як перець, — сказано, для такого діла держав покійний.

Ц о к у л ь. Ви б поторгувались, може...

Д і д. Його ті каторжні кулаки й на той світ загнали.

Ц о к у л ь. Поторгуйтеся, кажу...

Д і д (своє). Шестерня, знаєте, зачепила за пояс, — не вберігся, — та як почала махать кругом себе, то доти махала, поки й душу з нього вимахала.

Ц о к у л ь (трохи голосніше). Може, вона продасть його за півкарбованця?

Д і д. Ні, не продасть. Я давав. Шість гривень давав, так не бере. Сказано, чоловік був мірошник, то й вона зна товк. Як не п'ять злотих, то нічого й балакати.

Ц о к у л ь. Натє ж вам п'ять злотих та й купіть. (Дає гроші.)

Д і д. Я запряжу коняку, бо тії колоди і вдвох не дотягнеш.

Ц о к у л ь. Запряжіть. А коли ж весілля буде у Панаса?

Д і д. Сьогодні я його розпиляю, а завтра буду робить кулаки, — дерево сухе, добрі будуть кулаки, а то колесо так і стриба, так і стриба. (Пішов.)

Ц о к у л ь (один). Недочува трохи... Так Панас жениться? Погано! Я собі його маю на прикметі, щоб потім посватати його на Харитині, а він жениться... Погано!.. Треба щось придумати... яку-небудь поміху... Яку ж? Погано...

ЯВА IV

Входить П а н а с.

Ц о к у л ь. Ну що, поїхав жид?

П а н а с. Поїхав.

Ц о к у л ь (до себе). Скоро Харитина буде.

П а н а с. Там сердите бісове жиденя, — біда! Аж підскакує, аж міниться, як його жидком назвеш.

Ц о к у л ь. Нащо тобі гроші, Панасе?

П а н а с. Та бачите, хазяїн, я зовсім обносився... і...

Ц о к у л ь. То тобі небагато, рублів десять буде?

П а н а с. Е, ні. Я хочу всі гроші взяти.

Ц о к у л ь. Всі? Що ти? Гроші круглі, розкотяться, а у мене вони цілі лежатимуть.

П а н а с. Коли ж діло не таке, щоб десяткою обійтися.

Ц о к у л ь. Що ж там?

П а н а с. По правді треба сказати: я жениться задумав.

Ц о к у л ь. Що ти, здурів?

П а н а с. Хіба всі ті, що женяться, дурні?

Ц о к у л ь. Здебільшого. Не совітую тобі, Панасе, спішити. Послужи ще рік, а я тобі таку дівчину висватаю, що на! Хазяїном зроблю. А женишся тепер: у тебе мало, у неї пусто, то цілий вік із злиднів не вилізеш.

П а н а с. Багата за мене не піде, а ця має хату і батьківський наділ, чого ж мені ще треба!

Ц о к у л ь. Що ж то за краля?

П а н а с. Марія Козубівна.

Ц о к у л ь. Ха-ха-ха! Найшов хорошулю! Та вона слаба, у неї, либонь, чорна болість, і батько її вмер від чорної болісті.

П а н а с. Чорна болість?! Зроду вперше чую...

Ц о к у л ь. То розпитай людей. Та ще я тобі скажу, що у мене грошей тепер нема більше як двадцять п'ять рублів, а всіх я тобі не віддам, бо й самому треба.

П а н а с. Як же воно буде?.. Я обіщав... Зділяйте милість.

ЯВА V

Входить М е л а ш к а.

М е л а ш к а. Іди, Панасе, там тебе баба Параска кличе.

П а н а с. Параска?! Чого ж це вона?

М е л а ш к а. Не знаю. Я не вспіла розпитать, бо ніколи, а вона чогось дуже стурбована і плаче.

П а н а с. Плаче? Що воно за напасть, чи не трапилось чого з Марусею? (Хутко виходе.)

Ц о к у л ь. Що ж там таке?

М е л а ш к а. А чорт його зна! Дайте ключі або йдіть самі — треба борошна взяти на хліб.

Ц о к у л ь (усміхається). Та я ж вчора, здається, давав борошна на хліб?

М е л а ш к а. То ви давали вчинить, а тепер треба замісити.

Ц о к у л ь (підходе). Замісити, кажеш?.. Ну, добре, я зараз сам прийду у комору.

М е л а ш к а. Та скоріше, бо перекисне.

Ц о к у л ь. Перекисне? О? Ти думаєш, як сама перекисла, то й хліб так скоро перекисне?

М е л а ш к а. А ви почім знаєте, що я перекисла? (Сміється.)

Ц о к у л ь. Вже коли кажу, то, виходить, знаю.

М е л а ш к а. То вам так здається від того, що самі вже починаєте пліснявіть...

Ц о к у л ь. Ах ти ж, вража бабо! То я запліснявів? Га? Запліснявів?

М е л а ш к а. Ой! Ну вас, пустіть! (Ухиляється.) Ви тільки гратесь любите: сьогодні до мене, а завтра до другої, а на нашого брата поговорі... (Одходить до дверей і сміється.)

Ц о к у л ь. Нащо ж ти порочиш мене? (Знову підходить до неї.) Ти ж сама знаєш, що я ще молодець...

М е л а ш к а. Були молодець, а тепер...

Ц о к у л ь. Що? (Хоче зачепити.)

М е л а ш к а (викручується). Молодець против овець!.. Та ну вас, раді, що жінка слаба. Ідіть давайте борошна, бо, ей-богу, тісто перекисне, тоді будете лаять. (Хутко виходить.)

ЯВА VI

Ц о к у л ь (один). Бач, уже запліснявів, каже! Бреше. Досадно їй, що до неї одної не залицяюсь... Та нехай їй чорт! Коли й брать гріх на душу, то хоч за що путне! От Харитина... А!! Не жаль і гріха прийнять... Ну й красива дівчина, і тільки тим ніхто не помічає, що обшарпана. Треба такого ока, як моє, щоб розгляділо! А нехай лиш я її приодіну, тоді побачимо, аж роти пороззявляють! І так же до душі вона мені, що й сказати не можна... Багато я їх знав, а тільки це друга така, що як гляну, так аж душно стане! Ще Мотря була така, і як же я її любив, жениться хотів, та батько розрізнили... а вона покрилась, сердешна, і з малою дитиною кудись повіялась... Ох-ох-ох!.. Не моя вина, бо не моя була воля, а любив я її дуже. Тепер коли що, то й пристрою: чи заміж віддам, чи так наградю, бо маю силу... Та що ж це Харитини нема? Невже як Рухля не пусте, то ніяким способом від жидів її не видереш?.. І овес забрали... Ні, брешете! Вже коли на те піде, то хоч би сто карбованців коштувало, аблакато найму, а свого докажу!.. Бродяга, каже, а вони й раді, що найшли гамана. А що, як не схоче сама? Ні, того не може бути; хто ж захоче сидіти у хліві, коли в хату кличуть? Треба тільки уміти обійтись: приголубити, не показувати зразу замірів, а там... Та що я? Первина?.. Одначе треба подумати, як і що, бо тут її з'їдять. Перша Мелашка приревнує, а потім скаже жінці, а та, сердешна, слаба, то ще гірше заслабне... Треба так зробити, щоб усе було, як то кажуть, шито-крито! Всяке діло можна зробити до ладу, тільки треба попереду узлик зав'язати. Як той Соломон² казав: каже, як думаєш шити, попереду

вузлик зав'яжи. Мудрі слова — іменно, вузлик! Який же вузлик зав'яжу?.. Скажу, що Харитина хрещениця. Це найкраще — хрещениця! Ще в Осиковатій³, скажу, хрестив, — видумаю кого-небудь, а тамошніх людей тут ніхто не знає... Оце буде перший вузлик — хрещениця!..

ЯВА VII

Входить Харитина.

Цокуль. Вона!

Харитина. Здрастуйте.

Цокуль. Здрастуй.

Харитина. Борох прислали квітки.

Цокуль (бере квітки). А ти давно у нього служиш?

Харитина. Давно.

Цокуль. І тобі не обісіло служити у жидів? Така хороша дівчина... Ти, мабуть, сирота?

Харитина. Сирота.

Цокуль (гладить її по голові). Бідна дитина! Я так і знав: бач, яка обшарпана... Чого ж ти служиш у жидів?

Харитина. Я б рада від них вирватися, та ніхто мене не прийме, бо я не знаю, хто я, відкіля я?.. Рухля так мене раз дуже побила, що я цілий тиждень лежала слаба, а як одужала, хотіла втікати, а мені сказали, що у острог посадять... Так і осталась.

Цокуль. І терпиш, що тебе жидівка б'є?

Харитина. Терплю.

Цокуль. І ніхто за тебе не заступається?

Харитина. Ніхто.

Цокуль. О боже! Сердешна сирітка!

Харитина плаче.

Чого ж ти плачеш? Не плач, голубонько! (Витира її очі.) Не плач, бо й я з тобою заплачу...

Хочеш до мене найняться?

Харитина. Я? До вас?

Цокуль. Хочеш?

Харитина (кидається до руки). Дядечку!

Цокуль (не дає руки). Не треба. Так, виходить, хочеш?

Харитина. О! мій боже, та хоч зараз! Як же я рада... Рада?.. А жиди? Вони розсердяться і запакують у острог...

Цокуль. Вже коли я візьмуся, то жиди не посміють — не бійся, а там, згодом, і бумагу тобі виправлю.

Харитина. Як ви її виправите, коли я не знаю ні свого прізвища, ні відкіля я? А жиди, мабуть, знають, бо я змалку була у їх родичів, та не скажуть...

Цокуль. Допитаємось. По ниточці дійдемо до клубочка... (Голубить її.) Тебе залякали, бідненьку.

Харитина. Я не хочу від вас уже одходити... я не піду до жидів... вони мене не пустять, будуть стращати, бити...

Цокуль. Заспокойся, заспокойся! (Цілує її в голову.) Я тебе нікому не дам в обиду.

Харитина. Так я зостанусь у вас?

Цокуль. Оставайся, оставайся... А у тебе там є одежа яка?

Харитина. Є там кохточка... є сорочка, черевики... і стрічка є...

Цокуль. Нехай воно жидам зостанеться, я тобі краще справлю. А грошей тобі не слідую?

Харитина. Одвернули всі гроші за телицю.

Цокуль. Як?

Харитина. Телиця упала в яму і залилася, а вони сказали, що я винна, та й одвернули.

Ц о к у л ь. От анахтеми! То ти так, як єсть, — уся тут?

Х а р и т и н а. Окрім того, що я вам сказала, нема у мене нічого.

Ц о к у л ь. І бога не бояться — так обижать сироту! Ну, годі! Усміхнися ж, моя перепеличко, глянь веселенько!.. Отак... отак. Все в тебе буде. Тільки слухай, Харитино: ти усім кажи, що я твій хрещений батько. Чуєш?

Х а р и т и н а. Ви мені рідний батько...

Ц о к у л ь. Так, отже, знай, що ти моя хрещениця; так і кажи усім, бо люде у добру душу не вірять і зараз почнуть, як собаки, брехать на вітер...

М е л а ш к а (за дверима). Та йдіть-бо дайте борошна, а то розчина збігає, наказаніє господнє з вами.

Ц о к у л ь. Яй забув! Зараз! Пожди ж мене тут. (Пішов.) Не до розчини мені.

ЯВА VIII

Х а р и т и н а (одна). І Панас тут... Боже мій! Панас... (Зітхає.) Хоч бачитиму його щодня, і то буде з мене!.. Яке несподіване щастя!.. Так я не сирота, у мене й батько є?.. Одним один чоловік за все моє життя знайшовся, що забалакав до мене з такою ласкою, з такою прихильністю, що серце моє бідне розтопилось... Як же й не батько? Та я не то душу, готова все життя своє йому віддати, постраждать за нього рада! О матуся моя рідная, матуся моя безталанная! Ти страдницею жила на цім світі, страдницею й померла. Ще й тепер бачу твоє замучене блідне лице, бачу тебе мертвою у якійсь корчмі на лаві; ніхто за тобою не плакав, чужа ти всім, була, а я, мала, сиділа в куточку і боялась поворухитися, щоб хто не примітив... Може, за муки твої, мамо, мені господь щастя посилає... Порадуйся ж тепер зо мною, порадуйся! Поблагослови свою дитину на новому місці! Не вмру тепер в корчмі, як ти, безталанная, умерла... Боже милосердний! Прости мене, що я думкою часто ремствоувала на тебе за свою долю! Тепер я бачу, що й про маленьку кузочку ти дбаєш...

З а в і с а.

ДІЯ ТРЕТЯ

Подвір'я Цокуля. Ганок справа. Комора і погріб зліва. Ззаду тин, за тином тік.

ЯВА I

Ц о к у л ь і а б л а к а т.

Ц о к у л ь. Та зайдіть-бо в хату. Ну, на годину.

А б л а к а т. Ні, ей-богу, нема часу, і не просіть, потому, относітельно сказать, діло весьма екстренное. Я і так опізнився. Кажіть, яке у вас діло.

Ц о к у л ь. Ну та й уперті ж ви! Та, може, зайдете? А яка у мене наливочка є!..

А б л а к а т. Другим разом. Относітельно сказать, я своє наверху.

Ц о к у л ь. Досадно. Так, бачите, яке у мене діло. Найняв я дівчину.

Аблакат виймає записну книжку.

Харитиною звать.

А б л а к а т (записує). Харитина. Ну?

Ц о к у л ь. Тільки то й маємо, що Харитина; а хто вона, відкіля і як прозивається, — не знаємо.

А б л а к а т (записує). Непомнящая. Далі!

Ц о к у л ь. Треба документ добуть.

А б л а к а т. Трудно. Де ж вона попереду була?

Ц о к у л ь. Змалку служила у Манашки Шкроби в городі, він шинк і тепер має біля Землинського, там і мати її умерла.

А б л а к а т. Мало. (Записує.) Открий званіє і виправить документ.

Ц о к у л ь. Вже постарайтесь, Харитон Харитонович, бо без документа держать небезпечно, а за труди не будете обіжені.

А б л а к а т. Та що там?.. Коням січня та вівса, жінці — пару гусей, масла, борошенця, возів два топлива, з четверть картоплі, а мені рубликів п'ять на марки — і доволі, я за великим не ганяюсь! Ну, прощайте, бо ніколи. (Пішов.)

Ц о к у л ь. Прощайте.

ЯВА II

Ц о к у л ь (сам). Я за великим, каже, не ганяюсь! Гуси, сіно, овес, масло, борошно, топливо, ще й п'ять карбованців — це мало! І так він усе: грошей, правда, мало бере, а як полічить, то воно виходить один чорт; тільки якось здається східніше нашому брату дати йому то сим, то тим, а готових грошей жаль. Та коли б виправив документа, бо я терпіть не можу раз у раз оглядатися, як зацькований вовк. Всі під богом ходимо, часом що трапиться, а тут не знаємо, і хто вона... Закидав їй і так, і так — мовчить. Чи прикидається, чи й справді не розбира? Попробую ще сього-дня... скажу прямо, а коли що, то й налякати можна... Ну, Мелашка, то прямо чортом дише! Не віре, бісова баба, що хрещениця... Дарма, треба і її чим-небудь загодить, щоб не пашекувала. (Пішов у хату.)

ЯВА III

Д і д і П а н а с.

Д і д. Біжи, сину, скажи, щоб дали мені лом. Та чого ти все журишся? Чи стоїть же Марія того, щоб так убивається за нею? Та такий молодець десять ще дівчат знайде.

П а н а с. Який їх чорт і шукатиме після цього, але не в тім сила...

Д і д. Ну, а в чім же?

П а н а с. Досада мене їсть! Я любив її, душі в ній не чув, а вона обманила мене, посміялась надо мною.

Д і д. Вона гірш посміялась над своєю вродою, ніж над тобою!.. Москаль її покине, бо такі недовго живуть вкупі: як зійшлись, так і розійдуться. І що ж потім? Сором виїсть очі. А згодом, позичивши у сірка очей, хоча і привикне до свого прізвища, та що ж з того? Вір мені, що вона буде плакати не раз, проклинаючи свою долю, бо все її життя попсоване навіки. Мені жаль її, серце болить за такими бідолахами, що через свою необачність гублять себе на весь вік... Нещасна вона, сину, пожалій її...

П а н а с. О, бодай вона не діждала, щоб я її жалів! Якби бачив, що потопає, то ще й притокмачив би клятву — нехай тоне!

Д і д. Гріх так, сину. Виходить, ти не душу в ній любив, а тіло.

П а н а с. Е, діду! Не знаю я, де та душа живе, а мабуть, в тілі, бо більше нігде їй бути! Любив же я її увесь, отак як тут стою! А вона?.. Що вона полюбила? Поважилась на гудзики блискучі. Наш брат замурзаний, як корінь той від дуба чорний, бо в землі копаєшся, а москалик чистенький, у них у кожного гребіночка і дзеркальце! О! Проклята жіноча порода! Вам аби пика гарна, убрання чисте, та щоб фіглі умів робить...

Д і д. Це ти спересердя так балакаєш, ще не вгамувався, ще любиш Марію.

П а н а с. Нехай вона вам пропаде!

Д і д. Не кажи так, сину, не кажи. Всі ми грішні. Краще заспокойся, не сумуй; бач, аж почорнів, — мені жаль тебе!.. Піди ж скажи, щоб дали лома.

ЯВА IV

З ганку виходять Х а р и т и н а й М е л а ш к а. Харитина одягнена гарно.

Х а р и т и н а. Здрастуйте, діду, здрастуй, Панас!

М е л а ш к а. Бачите, яка у нас молода клюшниця?

Д і д. А що ж тут дивного? Кому ж більш повірить — звісно, хрещениці.

М е л а ш к а. Хрещениця! Ха-ха-ха!

Х а р и т и н а. Чого ви, тітко, смієтесь?

М е л а ш к а. То вже я знаю. Що ж ти мені заборониш сміятися, чи як?

Х а р и т и н а. Господь з вами, смійтеся собі, хіба я вам бороню! Дивно мені тільки, що ви раз у раз сердитесь на мене, наче я вам стою на перешкоді.

М е л а ш к а. Я? Сердюсь? Ха-ха-ха! Не знала на кого сердиться...

Х а р и т и н а (одмика комору). Що ж, я винна, що мені ключі дали?

М е л а ш к а. Подавись ти ключами своїми.

Х а р и т и н а. У вас другого й слова нема — тільки "подавись". Гріх вам, тітко.

М е л а ш к а. Мені очей не замажете, ні...

Х а р и т и н а. Не знаю, що вам і сказати...

М е л а ш к а. Не треба мені нічого казати, я й сама добре знаю.

Х а р и т и н а. Що ж ви знаєте? Кажіть, я нічого не боюся...

М е л а ш к а. Ти й сама знаєш! Годі вже, давай борошна мерщій!

Пішли в комору

Д і д. Злобствує молодиця, що не їй ключі дали... Вона думала теє, а вийшло онеє... (Підходить до комори.) Дайте лиш мені лома — он стоїть.

М е л а ш к а (подає з дверей). Натє.

Д і д (до Панаса, котрий сидить на колоді замислившись). А мені ця дівчина до душі: така хороша, та смирна, та увічлива...

П а н а с. Та так і зиркає, де б москаля знайти або інчого прудиуса...

Д і д. Та й сердитий же ти! Ну, бог з тобою... Піду ж я до млина. Ще треба камінь накувати. Заходь увечері в млин, побалакаємо — може, я тебе розважу. Послухаєш мене — легше на душі тобі буде; я, сину, знаю, почому хліб і сіль почім, а ти ще молодий... (Пішов.)

П а н а с (один). З думки не виходить Маруся. Не маю сили забути клятву... І злість бере на неї, — здається, убив би, анафему, — і жаль мені її, серце за нею болить... о-о, щоб ти пропала!..

М е л а ш к а (іде з міркою борошна з комори). Чи бачиш, яка принцеса стала?

П а н а с. Хто?

М е л а ш к а. Хіба ти нічого не помічаєш?

П а н а с. Та чого тобі треба?

М е л а ш к а. Придивись, як вбрав Харитю, жидівську наймичку!.. Думаєш, вона справді хрещениця?

П а н а с. А мені яке діло: може, й хрещениця.

М е л а ш к а. Ти через свою Марію одурів. Вона з хазяїном живе, ей-богу.

П а н а с. А ти почім знаєш?

М е л а ш к а. Я сама бачила, як вони обнімались, цілувались.

П а н а с. Так що? Нехай живе.

М е л а ш к а. Як що?.. Хазяйкою зробив, ключі віддав...

П а н а с. А тобі заздро?.. Гарні ви всі.

М е л а ш к а. Заздро? Тю, навісний! Є чому зазіхати.

З комори виходить Х а р и т и н а й замикає двері.

Іде. Хрещениця. Ха-ха-ха! Бач, яка пишна! Тьфу. (Іде на ганок.) Ну, супостат, не я буду, щоб тобі не доказала. Як передо мною присягався, що мене одну любе, а тепер клюшницю завів. Буде знати хазяйка, буде! Коли б, господи, їй полегшало, випре вона цю хрещеницю, випре!! (Пішла.)

ЯВА V

Харитина й Панас.

Харитина. Панасе.

Панас. Ну?

Харитина. І ти на мене сердишся?

Панас. З якої речі?

Харитина. Не знаю, а тільки бачу і серцем чую, що тут всі против мене вогнем дишуть. Нехай Мелашка, може, їй заздро, що мене до ключів приставили, а ти чого?

Панас. А тобі що до мене? Ти тепер вбрана, як пані, щаслива...

Харитина. Та серце у мене болить і на душі важко, що всі наче завидують мені, відступаються від мене. От і ти сказав, що я вбрана, як пані, наче тебе пече моя непошарпана, чиста одежа.

Панас. Вона й тебе буде пекти.

Харитина. Пекти! Що ти кажеш?

Панас. Те, що чуєш...

Харитина. Бач, сердишся, а я надіялась, що ти порадником моїм будеш.

Панас. Пізно вже.

Харитина. Чого пізно? Господь з тобою... Що ти вигадуєш?

Панас. Та яке мені діло до тебе? Одв'яжись!

Харитина. Не сердься на мене.

Панас. Чого ти лізеш у мою душу?

Харитина. Ти сердишся на Марусю, а на мені злість зганяєш!

Панас. Не згадуй її мені! І ти не краща. Терпіть не можу я все жіноче кодрло!

Харитина. Чим же я винна? Що ж я тобі зробила? Мені й так важко між чужими, ні до кого слова сказати, один хазяїн...

Панас. Голубить?

Харитина. Як батько, спасибі йому.

Панас. Співай другому. Думаєш, я не знаю? Всі знають.

Харитина. Що знають, Що знаєш? Кажи. Кажи хоч ти, не муч мене, бо й Мелашка щось натяка, а я не второпаю...

Панас. У! Свята та божа!

Харитина (набік). Господи, допоможи мені, наверни його душу до мене. (До Панаса.) Панасе... я тобі признаюсь...

Панас. Не треба.

Харитина. Не можу більш мовчати, серце моє в'яне, сохне... вислухай мене, прошу тебе...

Панас. Та чого ти до мене причепилась?

Харитина. Вислухай! Я хотіла собі смерть заподіяти, а тут хазяїн підвернувся...

Панас. А ти й ожила?..

Харитина. На світ народилась! Гірко мені було у жидів, і я раділа, серцем раділа, що буду тут, де й ти, служить, щоб хоч дивиться на тебе! А тут і щастя мені усміхнулось, — прости мене, мій боже, — я і землі не чула під собою, коли Марусі Не стало на селі, бо давно вже тебе люблю, мій соколе ясний, і до смерті любитиму, тільки не цурайся мене!

Панас. Любиш? Бреши інчому!.. Я. знаю, що ви любите: Маруся гудзики, блискучі полюбила, а ти достатки і гарну одежу!

Харитина. Ні, серденько моє, ні, мій милий, мій любий, я тебе, тебе одного люблю.

Панас. Любиш? А, прокляте насіння! Бач, як співа!.. Одною рукою будеш обнімать мене, а другою — хазяїна?

Харитина. Схаменись! Що ти говориш? Не пороч мене.

Панас. Ха-ха-ха! Не пороч! Хрещениця! Яка ти хрещениця? Любовниця хазяїська! Хіба я не знаю?.. Та нехай мене сатана задавить, коли я тепер повірю хоч одній дівчині або жінці!..

Харитина. Панасе, вислухай мене, я тобі всю правду розкажу...

П а н а с. Що ти мені будеш гріхи свої покутувать — я не піп. (Хоче йти.)

Х а р и т и н а (придержує його). Постій!

П а н а с. Геть!.. Не муч мене своїм покаянієм, мою душу й так гробаки точать!

Х а р и т и н а. Та що ти...

П а н а с (одпиха її). Одв'яжись! (Хутко пішов.)

Х а р и т и н а. І не слуха! Боже мій, боже! За що ж він так наругався надо мною?.. Душу мою й серце моє потоптав ногами, оплював і одвернувся!.. (Плаче.)

ЯВА VI

Входить Ц о к у л ь і стає на ганку.

Ц о к у л ь. Де ж це Харитина? І чого воно мені наче страшно до неї прямо приступить?.. А, дурість! (Побачив Харитину.) Чогось замислилась. (Підходить до неї.) Харитино!

Х а р и т и н а (здригнула). Га?

Ц о к у л ь. Ти плакала, об чім?

Х а р и т и н а. Ох!

Ц о к у л ь. Що з тобою?

Х а р и т и н а. Тяжко мені!

Ц о к у л ь. Дивно!.. То, може, ти до жидів скучаєш? Іди, я тебе не держу.

Х а р и т и н а. До жидів?! Нехай бог боронить... Не проганяйте мене, дядечку...

Ц о к у л ь. Що ж з тобою? Говори!.. Ну, заспокойся ж, моя ясочко! Ну, ну, годі ж, годі! (Голубить її.) Кажі товком, що трапилось? Не крийся ж передо мною! Бач, який я до тебе щирий! Кажі по правді все, все...

Х а р и т и н а. Дядечку, голубчику, тільки ви мене жалієте, як батько рідний!.. Простіть же мені, я так... я нічого... я божевільна... я не знаю сама, що балакаю, не питайте мене.

Ц о к у л ь. Ні, так не приходиться. У тебе щось є на душі, нащо ж ти мене обманюєш? Кажі правду.

Х а р и т и н а. Не можу.

Ц о к у л ь. Чом?

Х а р и т и н а. Стидно.

Ц о к у л ь. Чого ж тобі соромиться? Тут нікого нема, кажи.

Х а р и т и н а. П а н а с... я з Панасом...

Ц о к у л ь. Ну?

Х а р и т и н а. Я соромлюсь же розказувать...

Ц о к у л ь (набік). Угу! Це й добре, — менче клопоту. (До Харитини.) Що ж, він тепер цурається тебе, чи як?

Х а р и т и н а. Він каже... що я... з вами живу...

Ц о к у л ь. Ревнує? Ха-ха! Ну так що ж? А якби й справді так? Він же від тебе одвертається, він тебе не любе?.. То й плюнь на нього! На біса тобі Панас здався? Люби того, хто тебе любе. (Голубить її.) А ти знаєш що? Візьми та й полюби мене, на злість йому! А я тебе люблю стократ більше, ніж Панас, я тебе буду жалувать, ти у мене будеш хазяйкою... га? Чого ж голову повісила? Хіба не однаково? Панас від тебе відцурався... знову, поголошка йде, то хоч заріжся, тобі не повірять. Нехай говорять, — плюнь! Ти бідна дівчина... хто тебе візьме з такою славою, а я тебе віддам заміж, дам придане, то й Панас візьме... Ну, повеселішай! Глянь на мене! (Обніма Харитину.) Я давно тебе люблю, щаслива будеш у мене.

М е л а ш к а (на ганку, набік). Ач, як прилипа! (До Цокуля.) Ідіть у хату, жінка кличе.

Ц о к у л ь. Зараз. (До себе.) Ну й бісової пари молодиця! Раз у раз на перешкоді мені стає, так і зорить. (До Мелашки.) Чого ж стоїш?

М е л а ш к а. Хіба що?

Ц о к у л ь. Геть пішла!

М е л а ш к а. Куди ж пак!

Ц о к у л ь. Отже, я сьогодні тобі в'язи скрутю.

М е л а ш к а. Чого це ви причепились? Хіба я знала, що у вас тут любя розмова?

Ц о к у л ь. Яка любя розмова? Що це за речі? (Підступа до Мелашки.)

М е л а ш к а (хутко йде в хату). Знаєш добре й сам...

Ц о к у л ь (іде за нею). Стривай же, матері твоїй сто чортів, я тебе сьогодні провчу.

ЯВА VII

Х а р и т и н а (сама). Що ж це зо мною? Спала я, і мені снилося, чи воно й справді так було?.. До пам'яті не дійду, нічого не розберу... Стривай... стривай!.. Що вони... що він мені тут казав?.. Я давно тебе люблю... на злість Панасові полюби мене... щаслива будеш. Так, так... Боже мій! На злість — і щаслива? Так он яке щастя, он яка доля мене голубить, пригортає, одягає?.. А нащо ж ти одіпхнув мене, моє серденько, Панасе мій коханий? Чом же ти серцем своїм не почув, що тебе одного люблю, тебе одного душа моя бажає? Нащо ж одвернувся від мене, покинув мене, безпомошную, на поталу? Що ж мені робить, де шукать порадоньки?.. Не знаю!.. Не знаю!.. Так вимучилась, що ледве стою... у голові пече, наче хто залізо до мозку прикладає!.. О боже мій, змилуйся надо мною! Невже ж це така у мене доля? А другої, кращої, доброї — нема?.. Нема! А де ж ти, де? Вернись же до мене, моя пошарпана, знівечена доле, вернись і заспокой мою вимучену душу.

З а в і с а.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Декорація другого акту.

ЯВА I

Ц о к у л ь і М е л а ш к а.

Ц о к у л ь. Якщо той, то я тобі куплю отаку квітчасту хустку, дорогу, одеську!.. Та що хустку, я...

М е л а ш к а. Нащо мені хустка, не треба мені вашої хустки.

Ц о к у л ь (лащиться). Меласю! Ну, не сердься. Ти думаєш, я тебе обманюю? Ёй-богу, ні. Тільки поможи мені повернуть діло так, щоб Панас її посватав, то побачиш, як тобі буде добре.

М е л а ш к а. Знаю я вас!

Ц о к у л ь. Отож-то бо й є. Ти мене знаєш, я тебе знаю...

М е л а ш к а. Як тоді били... Я вам цього і в вік вічний не забуду.

Ц о к у л ь. Чортзна-що нагадала! Раз той чи два, згарячу, дав по потилиці... а зате тепер, я тебе... он як...

М е л а ш к а. Ну, тільки ж обманете — побачите, що я вам нароблю.

Ц о к у л ь. Так побалакаєш?

М е л а ш к а. Попробую.

Ц о к у л ь. От моя умниця!

М е л а ш к а. Не поспішайте хвалить; ще хто його знає, що з того буде?

Ц о к у л ь. О, я знаю, що коли ти візьмешся за діло, то воно піде як по маслу. Іди ж, поклич Панаса до мене та закинь йому кілька слів. Виручай, чорноброва! (Іде у світлицю.) Ну, вскочив!

ЯВА II

М е л а ш к а (сама). Попався чортяка! А тепер скаче, як собачка на лапках, та лащиться. Так тобі й треба! Наскочив на дурну і боїться, щоб не ославила або сама собі чого не заподіяла. Попереду старців гнав, а тепер закликав на ніч. Зовсім посмирнів. Стривай, наробить вона

тобі шелесту. Панаса я покличу, балакай з ним сам, а я мовчатиму — і то доволі з тебе! Мені що? Хоч так, хоч так, а вона тут жити не буде, мені ж цього тільки й треба! О, ненавидю Харитю і на перехід. Ще й бив мене, ірод, за неї.

ЯВА ІІІ

Входе Харитина.

Харитина. Де я їх поділа...

Мелашка. Чого ти шукаєш?.. Не шукай: що з воза впало, то пропало. Хіба я тобі поможу?

Харитина. Може, ви бачили?

Мелашка. Кого?

Харитина. Ключі.

Мелашка. Ха-ха! Почім же я знаю, де ти їх загубила? Може, чи не знає хазяїн?

Харитина (набик). Як гадина, сичить.

Мелашка. Спитать? Чи сюди покликать?..

Харитина. Кого?

Мелашка. Та його ж... ха-ха! Зовсім ошаліла. (Пішла.)

Харитина (сама). Потішається надо мною, згнувається, радіє і повсякчас ріже мене своїми речами!.. А Панас?.. Боже мій! Мовчить, а гляне — усміхнеться... Здається, якби ніж сюди застромив, не так би боліло, як від його усмішки болить... Тяжко мені, гірко мені, душа болить, а за серце мов гадина смокче... Здається, й кістки болять, онемоціла зовсім...

Входе Цокуль і довго дивиться на Харитину.

Цокуль. От зачепив, уже й не рад! Ходе, як тума, сяде — сидить по часу, мов нежива. (Підходе до Харитини.) Харитино!

Харитина (здригнула). Ох!

Цокуль. Це я. Ну й чого ти така смутна?

Харитина. Не знаю.

Цокуль. Повеселіщай-бо! Глянь на себе, — ти зовсім як нежива: кращу в труну кладуть.

Харитина. О, коли б мені умерти скоріще!

Цокуль. Тільки жалю завдаєш мені. Ну, скажи, чого ти хочеш, я все зроблю...

Харитина. Нічого мені не треба! Я не можу людям у вічі дивиться, силкуюсь — і не можу... на кого не гляну — всі сміються...

Цокуль. Та то тобі так здається! Люде сміються доти, поки до серця приймаєш їх глум; а ти не приймай, дивися їм усім сміливо в вічі, то зараз перестануть.

Харитина. Не можу, не можу! Пече мене отут, пече, я місця собі не знайду.

Цокуль. Та вже ж не вернеш...

Харитина. Не вернеш!.. Знаю... знаю... ох, знаю!

Цокуль. Ну, заспокойся... я зовсім не так думав... ти сама тоді казала... (Про себе.) От ускочив!

Харитина. І Панас зна, зна і сміється...

Цокуль. Панас?.. Ти тільки повеселіщай, будь умниця... Панас тебе посвата...

Харитина. Посвата? Панас? Ха-ха-ха!

Цокуль (до себе). От навіжена!.. Аж страшно... чи не збожеволіла вона?

Харитина. Пізно... пізно... пізно...

Цокуль. Та що ти вигадуєш? Угамуйся... Не ти перша... Ніколи не пізно, тільки розум треба мати... Ти мене слухай. Я Панаса заспокою, він мені повіре. Нащо ж йому казати про те, що він буде знати потім? А я тебе просватаю за нього, як дочку, дам придане... Єй-богу, не брешу, і все обійдеться добре, побачиш!

Харитина. Ні, я його обманювати не буду, я все йому сама скажу... Йому скажу, жінці вашій скажу, скажу всім людям — нехай заплюють мене, може, мені легше буде!..

Цокуль. О господи! Харитиночко! Одумайся! З якої ж речі ти будеш страмити так і себе, й

мене?

Х а р и т и н а. Гірш не буде. Я тільки правду скажу.

Ц о к у л ь. Хто ж в такім ділі правду каже? Послухай же мене, я тобі добра зичу! Я ж тебе люблю, я ж тебе приголубив, я ж тебе од жидів узяв обшарпану, а тепер глянь на себе...

Х а р и т и н а. Я все вам кину під ноги, не треба мені нічого вашого! Воно давить мене — дихать не можу. Я була обшарпана, та зате у вічі сміливо дивилася усім, а ви дали мені одержу гарну, обморочили, одурили мене, знівечили мене, життя моє отруїли, — спасибі за ласку! Нічого мені од вас тепер не треба!.. Не говоріть до мене: кожне ваше слово отрутою падає на мою душу... (Хутко виходе.)

Ц о к у л ь (сам). Постой-бо! От біда!.. Був я в бувальцях, а такого ще не траплялось... Одна надія на Панаса... Це вона згарячу так балака, а як він посвата, то посоромиться признаться, а там обійдеться... Поколотяться, поколотяться та й вгамуються! Ну, рахуба!

ЯВА IV

Входе П а н а с.

П а н а с. Мелашка казала, що ви кликали мене.

Ц о к у л ь. Та кликав же... Хочу з тобою побалакати. Слухай, Панасе. Ти давно у мене служиш, парубок чесний, працюєш щиро, і я тебе люблю, як рідного.

П а н а с. Спасибі вам, хазяїн.

Ц о к у л ь. Дітей у мене нема, нікому буде й добрим словом згадати... Так я хотів би тебе хазяїном зробити.

П а н а с. Дай боже вам вік довгий за таку ласку до мене.

Ц о к у л ь. Тільки мені треба попереду знати: чи ти вже забув свою Марусю, не тужиш за нею?

П а н а с. Е, хазяїн, чого люде не забувають?.. Спасибі дідові — настановляли — і я угамувався, та й ніколи за працею турбоваться.

Ц о к у л ь. От і добре! Так от що. Треба тобі жениться.

П а н а с. А що ж, я не від того, тільки дівчини у мене нема на прикметі.

Ц о к у л ь. Я тобі знайшов гарну дівчину, пам'ятаєш, як колись радив?

П а н а с. Пам'ятаю. А хто ж та дівчина?

Ц о к у л ь. Вгадай. Вона тут близько.

П а н а с. Чи не Харитина?

Ц о к у л ь. А ти почім знаєш?

П а н а с. Та так, догадуюсь.

Ц о к у л ь. Може, й сам на неї стріляєш, що одразу відгадав, га? Ну, а що б же ти сказав?

П а н а с. Дівчина вона гарна, кращої жінки мені б і не треба.

Ц о к у л ь (набик). Слава ж тобі господи! (До Панаса.) А як вона тебе любить, то й сказати не можна: від кохання зовсім змарніла, як нежива ходить, ей-богу!

П а н а с. Може, й справді вона мене любить, тільки я не буду її сватати...

Ц о к у л ь. Отакої!.. Чого ж так?!

П а н а с. Недобра слава про неї є.

Ц о к у л ь. Е, хлопче, добру славу не скоро наживеш, а недобра сама прилипне, особливо до бідної сироти.

П а н а с. Та воно так, тільки як опечешся на молоці, то й холодну воду студиш.

Ц о к у л ь. Яка ж там слава?

П а н а с. Та бог там з нею, не моє діло; а тільки сватати я її не буду.

Ц о к у л ь. Ні, ти повинен сказати, може, вона й справді яка непутня, а я за неї піклуюсь.

П а н а с. Ні, хазяїн, не скажу, — не приходитьсь.

Ц о к у л ь. То не приходитьсь ж тобі й порочити її передо мною... Кажу, що там за брехні: вона — моя хрещениця.

П а н а с. А люде кажуть — любовниця...

Ц о к у л ь. О господи! Так он що!.. А щоб їм печінки пухирями взялися, коли це правда! Я її

хрестив ще в Осиковатій, а тут, розпитавшись, і довідався, та й узяв до себе. Одягнув бідну сироту, що поневірялась у жидів, а вони, бач, що вигадали! Покарай їх, господи, за таку неправду до бідної сироти. А господи, а господи, ну, люде!

П а н а с. Та невже то все брехня?

Ц о к у л ь. А ти й тепер не ймеш мені ще віри? Де ж твій був розум, що ти переказам повірив? І не сором же тобі? За кого ж ти мене маєш, хіба я в бога не вірую, кому ж я зробив яку кривду, скажи, скажи?.. О люде, о недовірки!.. Ну, хочеш, я образ поцілую, я присягну!..

П а н а с. Я й вірю вам, хазяїн, і не вірю! Ви присягаєтесь, що ця неслава — брехня, а Мелашка божиться, що правда, що сама бачила.

Ц о к у л ь. Мелашка?! О, клята брехуха! Нехай же скаже при мені! (В двері.) Мелашко, Мелашко! А іди сюди!.. Побачимо!.. Ач, яка завислива лукава молодиця! Хіба ти не знаєш, яка вона лиха?..

Входе М е л а ш к а.

І ти бога не боїшся?

М е л а ш к а. Що там?

Ц о к у л ь. Брехні пускати такі про Харитину!

М е л а ш к а. Свят, свят! Нічого я про неї не казала.

П а н а с. Брешеш! Ти мені казала, що вона живе з хазяїном!

М е л а ш к а. Бреши ти сам, божевільний! Я за ключі, що їй дали, розпалилася, а згарячу, може, й сказала яку дурницю, так мало що не скажеш у серцях — вільно тобі повірять! Я знаю тільки те, що вона тебе, дурного, любить без міри, а ти слину пускаєш за хвойдою Марусею, та й годі!..

П а н а с (кидається на Мелашку). Відьма ти проклята! Я вб'ю тебе!

М е л а ш к а (тіка в двері). Тю! Навісний!..

П а н а с. Так он яка правда!.. Прости мене, мій боже! Сам сирота і скривдив так тяжко сироту! Мені соромно й глянути на неї; вона відцурається тепер від мене, як я попереду від неї відцурався!

Ц о к у л ь. Та про це не журись! Тільки побалакай з нею приязно, то вона все забуде, бо любить тебе, сам ти знаєш.

П а н а с. Дай боже! І я її люблю щиро! І першому, хто почне поговорі пускати, розірву пащеку! Спасибі вам за вашу прихильність до мене. Я з Харитиною сьогодні побалакаю, і якщо моє щастя, то хоч і в неділю до шлюбу.

Ц о к у л ь. Нехай тобі бог помагає, а я зарані благословляю.

П а н а с. Спасибі. (Пішов.) О, лукава людина, як же скривдила бідну дівчину!

ЯВА V

Ц о к у л ь, а потім М е л а ш к а.

Ц о к у л ь (один). Одлягло від серця! І то недобрый чоловік, хто з дівчатами зв'язується. Прямо як спутаний ходив! Тепер трохи полегшало. Коли б тільки не здуріла та не призналася, — пропаде вся праця.

Входе М е л а ш к а.

М е л а ш к а. А що, як діло?

Ц о к у л ь. Іде, як колеса на мазі!

М е л а ш к а. Дякуйте ж.

Ц о к у л ь. Спасибі. О, моя ти куріпочко! Гляди ж не схиби.

М е л а ш к а. Та я своє зроблю, мовчатиму... а ви?.. Мене обнімаєте, а на других моргаєте...

Ц о к у л ь. Не нагадувай вже, годі! То лукавий попутав. Піди ж подивись, що там робиться, — доведь діло до кінця.

М е л а ш к а. Тепер треба їх звести, та я боюся Панаса.

Ц о к у л ь. З Панасом нічого балакати, ти Харитину напусти...

М е л а ш к а. Глядіть же. (Пішла.)

Ц о к у л ь (один). Одної здихаюсь, друга причепиться! Ну, та цю можна й по потилиці заїхати! Ху, аж упрів. Піду хоч одсапну... (Пішов у світлицю.)

ЯВА VI

Входе Х а р и т и н а, одягнена, як у першій дії.

Х а р и т и н а. Скинула одержу, соромом моїм зароблену, і легше мені стало. О моя убогая, полатаная, кривавицею зароблена одержа! Яка ти мені мила тепер! Тільки тебе наділа — і порадоньку зараз знайшла. Прощай, багатая оселе, прощай!.. Важко мені було жити, та легше було дихати, поки я тебе, багатая оселе, бачила тільки віддаля, а переступила твій поріг — і ти запалила мій покій вогнем пекельної муки! Бодай же і ти понялася вся вогнем... (Кладе ключі на стіл.) Бодай і вас іржа була із'їла раніш, ніж я вас в руки взяла... Прощайте!.. Бог з вами, прощайте! (Іде.)

М е л а ш к а, їй назустріч.

М е л а ш к а. Куди це ти так нарядилась?.. Ми тебе тут просватали, а ти...

Х а р и т и н а. Піду звінчаюсь!.. Звінчаюсь!.. Прощайте! (Хутко виходить.)

М е л а ш к а (сама). Стривай!.. Куди ж це вона справді? Чудно. А, чорт її бери, мені однаково, аби з двору. Треба сказати йому. (Іде до світлиці.) Хазяїне, а йдіть сюди!

Входе Ц о к у л ь.

ЯВА VII

Ц о к у л ь. А чого ти?

М е л а ш к а. Харитина втікла.

Ц о к у л ь. Ну! Куди?

М е л а ш к а. Не знаю. Переодяглась в стару одержу і пішла. Я її питаю: "Куди?", — а вона, мов несамовита, каже: "Звінчаюсь... звінчаюсь... звінчаюсь..."

Ц о к у л ь. Та ти не брешеш?

М е л а ш к а. Побий мене бог! Он і ключі кинула.

Ц о к у л ь. Еге! Поклич мерщій Панаса.

М е л а ш к а. Чи не до Рухлі знову! (Вийшла.)

Ц о к у л ь (сам). Що ж та гава, Панас, і досі робив?.. А може, вже балакав і вона призналася йому? Чого доброго! І вродиться ж таке божевільне... А, побила мене лиха година з нею. Коли б чого не наробила! Чогось аж острах мене взяв. Ну що, як вона пішла до Рухлі та почне славить?.. Це так!.. От тобі й титар!.. А, краще б я був осліп на той час, як ти мені в око запала.

ЯВА VIII

Входять П а н а с і М е л а ш к а.

Ц о к у л ь (до Панаса). Ти ще не бачився з Харитиною?

П а н а с. Та її ще не було і в хаті.

М е л а ш к а. Вона в коморі переодяглась.

П а н а с. Де ж вона, що з нею?

Ц о к у л ь. Збожеволіла від кохання до тебе, от що!

П а н а с. Нехай бог боронить! Та де ж вона?..

Ц о к у л ь. Утікла. Чи не до Рухлі знов пішла? Біжи хутенько, та побалакай з нею любенько, та заспокой її, та поверни додому.

П а н а с. Та я її на руках принесу! (Виходить хутко.)

Ц о к у л ь (до Мелашки). А ми ходім пошукаємо її по оселі, чи не зачепилась вона за бантину... От нещастя, от нещастя!..

М е л а ш к а. А вам що? Ледачому туди й дорога! Нащо вона вам здалася?.. Хіба я вас не кохаю?..

Ц о к у л ь. Та відчепись ти к чорту з коханням: в печінках вже воно у мене сидить.

ЯВА ІХ

Входе а б л а к а т.

Ц о к у л ь. Ну, слава богу, що ви приїхали! А я вас жду-жду, не діждуся... Тут мені халепа з цією дівчиною: одно, що бродяга, а друге, здається, збожеволіла... Оце зараз — одержу покидала, ключі кинула і кудись повіялась; послав шукать її скрізь — боюся, щоб чого не заподіяла. (До Мелашки.) Іди ж мерщій, шукай Харитину...

М е л а ш к а іде.

(Гука вслід.) Забіжи у млин, спитай діда, чи не бачив... (До аблаката.) Що ж? Бумага є?

А б л а к а т. Та чого ви так збентежені? Заспокойтесь...

Ц о к у л ь. Диво! Збентежений!.. Я й сам не знаю, як вам сказать... Наче боюсь чого... Та об цім не будемо балакать; я рад, що хоч ви приїхали; кажіть же, чи дознались, відкіля вона, чи є бумага?

А б л а к а т. Діло справив, относительно сказать, акуратно... Вона ваша землячка, з Осиковатої...

Ц о к у л ь. Як?

А б л а к а т. Да так, з Осиковатої, ви повинні знать її матір.

Ц о к у л ь. Чия ж вона?

А б л а к а т. Насилу добився метрики... від того й забарився... Манашка тільки й знав, що з Осиковатої і що матір її звали Мотрею...

Ц о к у л ь. Мотрею?

А б л а к а т. Мотря, покритка... жила у баби Сичихи, в город прийшла з маленькою дитиною, сама умерла, а дівчинка виросла у Манашки, — оце ж вона й є, Харитина... от і метрика. Та що з вами?

Ц о к у л ь (опускається на лаву). Мотрина... Мотрина... Боже! Змилуйся...

А б л а к а т. Заспокойтесь, относительно сказать, викушайте води. (Подає.)

Ц о к у л ь. О господи! (Падає навколішки.) Аж ось коли ти покарав мене за моє лукавство, за мій гріх великий, тяжко покарав! (Б'є себе в груди.) Душогуб!.. Душогуб!.. Нема мені місця на землі, і земля не прийме мого тіла, кістки мої викине... Покарай же мене, господи, тяжче покарай, на душі, на тілі, тільки прости, прости мене! (Ридає.)

А б л а к а т. От так і проізшествіє!

З а в і с а.

ДІЯ П'ЯТА

Гребля. Млин водяний.

ЯВА І

Д і д виходе з млина.

Д і д. Нахмарило, мабуть, дощ буде. Води, слава богу, доволі, а як лине, то ще прибавиться. Треба буде на яловім опусті заставки піднять, якщо великий дощ піде.

За коном чуть гомін і регіт.

Яке виробляють! Сказано — кров гра. Згадаєш своє — те ж було! Давно, а здається — вчора.

За коном співає гурт.

Он як затинають! (Пішов у млин.)

Ой на горі, на горі,⁴
На батьковім полі,
При знакомім табуні
Гуляв кінь на волі.

Спіймав козак коника,
Загнуздав гнuzдою,
Сунув ногу в стремено -
Лети, кінь, стрілою!

Біжи, біжи, мій коню,
Високо несися,
Під милої ворота
Стань, остановися!

Стань, остановися
Та вдарсь копитами,
Чи не вийде дівчина
З чорними бровами?

Ой не вийшла дівчина,
Тільки її мати:
"Здоров, здоров, козаче!
А прошу до хати".

ЯВА II

При посліднім куплеті входить Х а р и т и н а.

Х а р и т и н а (одна). Співають... їм радісно... вони щасливі! Нехай співають... їм і місяць, і зорі усміхаються з ясного неба, а від мене місяць і зорі ховаються в хмару: їм стидно дивиться на мене, соромляться!.. Як сумно стало надворі, всі замовкли, не співають, і вітер затиш, наче й він прислухається, що я, грішна, буду говорити... А тут? Холодно! І серце б'ється якось боязко, неначе замира... Тяжко! Ненавидить мене моє життя, од малку до цього часу ненавидить, а я? Все-таки силкуюсь жити... хочеться жити. Сонечко засвіте, пригріє своїм теплом увесь божий мир, і ти в тому теплі, як кузочка червона, весняна, грієшся, і жити хочеться! Пташки щебечуть, слухаєш — зацікавлює горе, забудеш зневагу, жити хочеться! О боже! Милого побачу — серце заб'ється, і знов би жити хотілось; а милий з усміхом, з презирством гляне, вийме з грудей серце, напоїть тим поглядом, як отрутою, — і мука їсть, точить, і я тану, як сніг у хаті, як крига у весняній воді. О Панасе! Ти, як зірочка далекая, світив мені і манив до себе; а я прийшла до тебе; і ти відцуравсь, а той наругався, і я не смію тобі в очі глянути, а люблю, люблю тебе дужче, ніж перше! Люблю і не смію в очі глянути!.. І ніхто не порадить, ніхто не пожаліє, всі тільки сміються... І заховатися нікуди... О, яка мука, яка мука!! А, піду знов туди, до Рухлі!.. До Рухлі!.. Чого?.. Щоб знов у шинку з

жидами (здригнула)... а може, й з дитиною і умерти там, як мати умерла... і зоставить таку ж, як я, безталанну дитину, щоб вона знов так само, як і я, поневірялася?.. Ні... Краще смерть, тепер, зараз!.. О мамо, мамо! Чи бачиш ти, як я мучусь, чи чуєш ти, як стогне моя душа? Нащо ж ти мене породила, чом ти мене маненькою не втопила, а покинула поневіряться між чужими людьми?.. Прилинь же тепер до мене з того світу, дай порадоньку і візьми мерщій до себе замучене дитя своє, а ти, милий боже, прости, прости мене і за гріх мій дай муки на тім світі, я перетерплю їх там, а тут не маю більше сили!.. Не маю!! Прощай, Панасе!.. (Іде.)

ЯВА ІІІ

П а н а с іде хутко.

П а н а с. Харитино!

Х а р и т и н а (набик). Боже мій! Панас.

П а н а с. Куди це ти зібралась? Мандрьоха!

Х а р и т и н а (про себе). Що йому сказати? Уся тремтю.

П а н а с. Що це тобі на думку спало? Ходім додому.

Х а р и т и н а (гірко). Додому?! Нема у мене дому... не піду.

П а н а с. Чортзна-що вигадуєш, чом не підеш?

Х а р и т и н а. Не згнущайся надо мною...

П а н а с. Ні, Харитинко, я не згнущаюсь; мені весело на душі. Повеселіщай-бо й ти, та ходім додому, бо там батько турбуються, що ти пішла, не сказавши ні слова. Ходім!

Х а р и т и н а. Батько?.. Не піду я...

П а н а с. Ач, яка уперта! То я поведу тебе силою, понесу на руках! А що ти тепер скажеш, га?

Х а р и т и н а (усміхається). За всі муки — хвилина щастя! Ти балакаєш зо мною так щиро і приязно, що я мов знову народжуюсь!

П а н а с. Ага! А як тобі ще дещо скажу, то ти зовсім оживеш. (Дивиться їй у вічі.) Я тебе люблю... я тебе буду сватати; підеш за мене?.. Ну, що ти скажеш?

Х а р и т и н а. Ти глузуєш?.. Гріх тобі...

П а н а с.. Ёй-богу, я правду кажу. Вдар же лихом об землю, забудь, що я уразив тебе, прости! Тоді я був сам не свій і повірив переказам, а тепер переконався, що все то брехні, і щиро до тебе прихилиюсь! Чого ж ти не радієш зо мною разом? Серце моє, Харитинко, прости, я тебе люблю!.. Ну ж бо, повеселій! А в цю неділю, коли згодишся, — і до шлюбу, та й будемо жити, як в раю...

Х а р и т и н а. Так от коли, лукава доле, ти повернула своє страшне лице до мене! О, яка ж я нещасна!.. Мати божа, дай сили говорити! Панасе... серце моє!.. Я тебе любила, і люблю, і перед тобою гріх свій покую, обманюють тебе не буду. Тяжко вимовить!.. Слухай: була брехня, а ти прийняв за правду, повірив і одіпхнув мене; тепер правдою те стало, що тоді було брехнею.

П а н а с. Як?! Так він обманював мене! Зговорились... хотів насміяться!.. А як присягався... О пекельна душа!.. Та ні, ти нарошне... ти шуткуєш... хочеш помститись, потішитись надо мною тепер, коли і я тебе полюбив?.. Харитинко! Не муч мене! Еге, ти пошуткувала? Скажи, що пошуткувала...

Х а р и т и н а. Ох, правду, правду сказала!!

П а н а с. Боже мій, боже! Яким же тяжким каменем твоя правда падає на моє бідне серце!.. Воно тільки що стало оживати — і знов завмирає! Що ж ти наробила? Нащо ж ти себе занастила?..

Х а р и т и н а. Прости мене, прости!

П а н а с. Нехай тебе господь простить... не судилась ти мені...

Х а р и т и н а. Не судилась?.. Така моя доля! (Кидається йому на шию, обніма і цілує його.) Прощай! (Хутко пішла.)

ЯВА IV

П а н а с (один). Вона мене любить! І як мучиться, сердешна, тіка, не може жити у такому багні, душа у неї чиста! Вона не винувата... Боже, ти один бачиш, як мені жаль її, як у мене серце болить за нею... Куди ж вона дінеться?.. Знов до жидів? І Марусю нагадав, і ту жаль, ох, як жаль!.. О, будьте ж ви прокляті, всі баламути! Звірі ви, а не люде! Ви зводите із розуму дівчат собі на потіху, а їм на погибель! Кипить, лютує моє серце, а я дивлюсь, мучусь, жалію, стогну, та й більш нічого! А що ж я можу зробити?.. Та напути ж мене, господи, що мені робити!.. Невже я праведник такий, що одвертаюся від неї?.. Ми нещасливі обоє, ми сироти, наймити, хто нас пожаліє?.. Подам же руку їй, складемо два безталання до купи, і господь пошле нам талан, виплаканий гіркими сльозами!.. О, як гарно робиться на серці, і сльози на очах... Це ти, господи, керуєш моїм серцем! Вволю ж твою волю, піду за нею і своїми сльозами обмию її. Нехай наші сльози змішаються і вкупі важким камінням ляжуть на душі ситих розпутних катів. (Іде.)

За коном чуть гомін: "Тікай! Тікай! Ага-ага-ага! Тю!"

П а н а с (стає). Що воно?

ЯВА V

Виходе д і д з млина, а через греблю хутко переходять п а р у б о к з д і в ч и н о ю.

Д і в ч и н а. Ходім мерщій!

Д і д. Чого ви репетували там?

П а р у б о к. Відьму бачили.

Д і в ч и н а. Ох, як страшно!..

П а н а с. Де?

П а р у б о к. Та я не бачив, а хлопці бачили. Над ковбанею стояла, біля ялового опуста. Охрім наблизився аж до неї, а вона в воду й шубовснула, а ми всі врозтіч. Каже, що на Харитину жидівську здається.

П а н а с. Харитина? Боже мій! То ж вона й є, ходім мерщій рятувати! (Біжить і гукає за коном.) Хлопці, сюди! Рятуйте!

Д і д. Ото нещастя! Треба каната їм дати, а то вони й самі там потопляться. (Пішов у млин.)

Д і в ч и н а. Чи йти, чи не йти? І страшно, і цікаво. Постою тут. Чого ж це вона утопилась? Невже то правда, що люде казали?

Входе М е л а ш к а.

М е л а ш к а. Що тут за гвалт?

За коном голоси: "Держи! Поясом держи!"

Д і в ч и н а. Чуєте?

М е л а ш к а. Та чую. Що воно?

Д і в ч и н а. Харитина, кажуть, утопилась; побігли хлопці рятувати.

М е л а ш к а. Де?

Д і в ч и н а. З ялового опусту скочила у ковбаню.

М е л а ш к а. Це так, це так! Побіжу ж я, скажу. (Побігла.)

За коном голоси: "Тягни, тягни сюди, до палі!"

Д і д (з канатом). На, дівчино, біжи туди мерщій, подай каната, а то я поки додибаю старими ногами...

Д і в ч и н а (бере). Я боюся, діду!
Д і д. От дурна! Я слідком буду йти за тобою.
Д і в ч и н а. Та он вони йдуть сюди.

ЯВА VI

П а н а с несе на руках Харитину, за ним ідуть хлопці й дівчата.

П а н а с (кладає на землю Харитину і дивиться на неї). Як рибонька тая в'яла...
Д і д. Гірка ж твоя була доля, нещаслива дівчино, коли ти, як ягідка молодая, сама собі смерть заподіяла. (Тихо плаче.)

Всі журливо схилили голови, дехто витирає сльози.

Ц о к у л ь (вбігає). Де вона, де? Вирятували?

Д і д. Нежива.

Ц о к у л ь (дивиться на труп, ламаючи руки). Боже праведний!.. Люде добрі! Закопайте мене живого в землю, убийте мене камінням, дрючками, бо я не варт собаки! Знайте, всі знайте, що я цій дівчині батько, батько і душогуб — це я її втопив. Беріть мене, в'яжіть, плюйте на мене, ведіть мене на суд, — я розкажу там, який я грішник великий! (Падає на коліна перед трупом.) Дочко... дочко!.. Дитино моя... Нема у мене сліз, запеклися, кровію запеклися на серці нечистім: не можу виплакати кривавими свого гріха! (Схиляється до ніг Харитини.) Муки, муки дайте мені! Тяжкої муки, щоб я спокутував свій гріх!..

П а н а с (стає навколішки і цілує Харитину). Прости мені, страднице, прости!.. (Ридає, схилившись на труп.) І я винен перед тобою...

З а в і с а.

1885.

Новочеркаськ

---

¹ **Ходім турка воювать...** — варіант української народної пісні "Ходім турка воювать".

² **Соломон** (? — 928 до н. е.) — цар Ізраїльсько-іудейського царства у 965-928 рр. до н. е. Згідно з біблійною традицією уславився надзвичайною мудрістю. За легендою, він автор деяких книг Біблії (у тому числі "Пісні пісень").

³ **Осиковата.** — В колишньому Єлисаветградському повіті було два села з назвою Осиковате: одно з них тепер у Кіровоградському районі, друге — в Бобринецькому на Кіровоградщині.

⁴ **Ой на горі, на горі...** — варіант української народної пісні "Ой на горі, на горі".